

Fig. 7. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The church seen from the south.*

(fig. 13), mens det i det indre står med den øvre del som rundbuet niche (fig. 10). I skibet erkendes umiddelbart øst for syddøren konturen af et blændet, rundbuet vindue (fig. 9), mens en fritstående overligger, 110×52 cm, er henlagt på kirkegården (fig. 12).

Vestligst i korets sydmur er en lavt placeret (†)åbning, der indvendig er lukket med munkesten og et tykt lag puds (fig. 14). Den erkendes kun udvendig, hvor den fremstår som en smal åbning, 37×72,5 cm (facade) og 12×53 (lysning), 85 cm over terræn, med smigede vanger, sålbænk og rundbuet monolitoverligger. Selve åbningen, der er vinklet let mod vest, er konstrueret af kvadre og lader til at have haft fals til en †vinduesramme (fig. 15). Sådanne lavtsiddende, smalle åbninger i koret forekommer i forskellige former og kendes fra adskillige romanske kirker (eksempelvis nabo-

Fig. 8. †Nordøren (s. 4013). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – †*North door.*

kirkerne Vejlbj s. 3549 og †Erritsø s. 3641 samt Pjedsted s. 4104 og Gårlev s. 4166). Traditionelt er de i forskningen blevet opfattet som tiltag, der skulle give syge mulighed for at tage del i sakramentet, hvorfor de fejlagtigt er blevet benævnt *spedalskhedsvinduer*.⁴⁵ Mere rimeligt er det dog at forstå dem som en del af det fænomen, der i engelsk og europæisk forskning har samlebetegnelsen *hagioskop* (et instrument til at lede blikket mod

det hellige). I det konkrete tilfælde, hvor blikket ind i rummet sker fra en eksteriør position, må funktionen skulle forstås som kirkens måde at lade midlertidigt bandlyste sognebørn få begrænset og kontrolleret adgang til sognefælleskabets messefejring.

Indre. Kun enkelte detaljer er bevaret. Skibet dækkes fortsat af flade bjælkelofter, der gennem tiden er omgjort flere gange (jf. s. 4023).

Fig. 9. †Vindue (s. 4014) og dør (s. 4013) i skibets sydside. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – †Window and door in the south side of the nave.

Fig. 10-11. 10. †Vindue i korets øst gavl (s. 4013). 11. Oprindeligt vindue i korets nordside (s. 4013). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – 10. †Window in the eastern gable wall of the chancel. 11. Original window in the north side of the chancel.

Kor og skib adskilles af en triumfmur med rundbuet *korbu* (fig. 47), der er udvidet og omsat ad flere omgange i henholdsvis senmiddelalderen og i nyere tid (jf. s. 4018 og 4024). Vangernes materiale, der er gemt bag et tykt lag puds, lader sig ikke bestemme,⁴⁶ men de har granitsokler med attisk profil. Buens vederlag markeres mod nord af en karnisprofileret kragsten i granit, mens den søndre udgøres af et nyere, støbt kragbånd (s. 4024).⁴⁷

De oprindelige *gavltrekanter* forsvandt sandsynligvis senest under en hovedreparation 1831 (s. 4023).

En række *middelalderlige tilføjelser og ændringer*, hvis indbyrdes kronologi ikke kan fastlægges med sikkerhed, synes at være påbegyndt før 1400-tallets første halvdel. Skibet blev forlænget mod vest, og et tårn blev sluttet til forlængelsens vestende. Dernæst fik koret indlagt hvælv, og korbuen blev udvidet, mens et kapel blev tilføjet mod syd. Den sidste middelalderlige tilbygning er givetvis våbenhuset, der blev rejst foran skibets syddør umiddelbart op ad kapellet.

Skibets vestforlængelse er påbegyndt på et uvist tidspunkt mellem kirkens opførelse og 1400-tallets midte (jf. s. 4028). Det er den første store

ændring af bygningen. Vestforlængelsen er opført af kvadre på en skråkantsokkel med genanvendte hjørnekvadere. Overgangen mellem den og skibet står tydeligst frem på nordsiden; her markeret ved en kraftig lodfuge over norddøren tillige med en ændring af skiftegangen i kvadrene på vestsiden (jf. fig. 8).

Fig. 12. Vinduesoverligger opstillet på kirkegården (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Window lintel placed in the churchyard.

Et lavt, hvidkalket *tårn*, der er lidt smallere end skibet (jf. fig. 21), må ifølge dendrokronologiske undersøgelser være rejst omkring midten af 1400-tallet (s. 4028). Det blev bygget op ad (†) vestmuren, der tillige med skibets vesthjørner blev delvist nedbrudt. På et fundament af syldsten rejser tårnets mure sig nu i tre stokværk og afsluttes foroven af et sadeltag med gavle mod øst og vest. De nederste otte skifter mod syd og vest er i kvadersten, sikkert genanvendte fra skibets †vestgavl. Nordsidens munkestensmurværk er for størstedelen bevaret, mens de resterende

mure bærer præg af flere store ombygninger og reparationer i tidens løb; gavltrekanterne er helt fornyede 1867–69, står i gule sten i normalformat (fig. 126, s. 4023). Samtlige mure er desuden forstærket med et større antal murankre, og i tillæg prydes vestgavlen af årstallet »1754« samt Frederik V's monogram (jf. fig. 4).

Tårnrummet, der fra syd oplyses af en måske oprindelig, om end flere gange omgjort åbning nu med kurvehanksformet stik (fig. 17, s. 4025), forbindes med skibet ved en bred spidsbuet arkade (jf. fig. 100). Vestligst i nordvæggen er en fladbuet

Fig. 13. Koret set fra øst med †vindue (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The chancel seen from the east with †window.*

Fig. 14. Hagioskop i korets sydmur (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Hagioscope in the south wall of the chancel.*

niche, hvis alder ikke lader sig nøjere bestemme (fig. 18). Rummet dækkes af et krydshvælv med spids skjoldbue mod vest og retkantede halvstensribber, der udgår fra murede forlæg i væggene.

Andet stokværk, der siden 1831 (s. 4023) har forbindelse med skibets loft ved en spids arkade, er uoplyst. Mod nord står munkestensbagemuren med en høj, spidsbuet *aflastningsbue* og åbne bomhuller (fig. 19). I buens spejl er en blændet, dobbeltfalslet og spidsbuet åbning, der strækker sig under stokværkets 1993-lagte fyrretrægulv. Der er højst sandsynligt tale om en *†dør*,⁴⁸ der skulle give adgang til andet stokværk, men den lave placering, der karambolerer med nordre hvælvkappe, peger på, at der nok allerede under tårnets opførelse skete en ændring i byggeprocessen. Det er således svært at bestemme, om åbningen på noget tidspunkt har været i brug, og den erkendes ikke umiddelbart udvendigt. Mod

syd og vest er væggene stort set helt omsat i en blanding af genanvendte munkesten og gule sten i normalformat.

En nyere, tomret trappe i fyr giver adgang til det lave klokkestokværk, der åbner sig med to glamhuller mod øst, og et enkelt mod henholdsvis syd, nord og vest. Det nordre fladbuede glamhul i munkesten er sandsynligvis oprindeligt, mens de rundbuede åbninger med udvendig fals mod øst, syd og vest alle er udført 1867-69 (s. 4023).

Mod syd og nord afsluttes murkronen af en dobbelt falsgesims, hvoraf nordsidens formentlig er oprindeligt. Tårnets gavltrekanter står med fem blændede, halvcirkelformede glugger.

Korets krydshvælv må, at dømme ud fra kalkmalerierne, være kommet til o. 1475 (jf. fig. 51, s. 4031). Kapperne hviler på helstensbrede, spidsbuede skjoldbuer, der står på dobbeltfalsede piller med rundstavsprofilerede kragbånd, som også modtager ribberne.

Om en *udvidelse af korbuen* skete samtidig med hvælvslagningen, er uklart, men forekommer sandsynlig. I hvert fald er det muligt, at de kon-

Fig. 15. Hagioskopets indvendige kvadersatte karme og loff. Lukket med munkesten (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The interior ashlar frame of the hagioscope. Bricked up with medieval brick.*

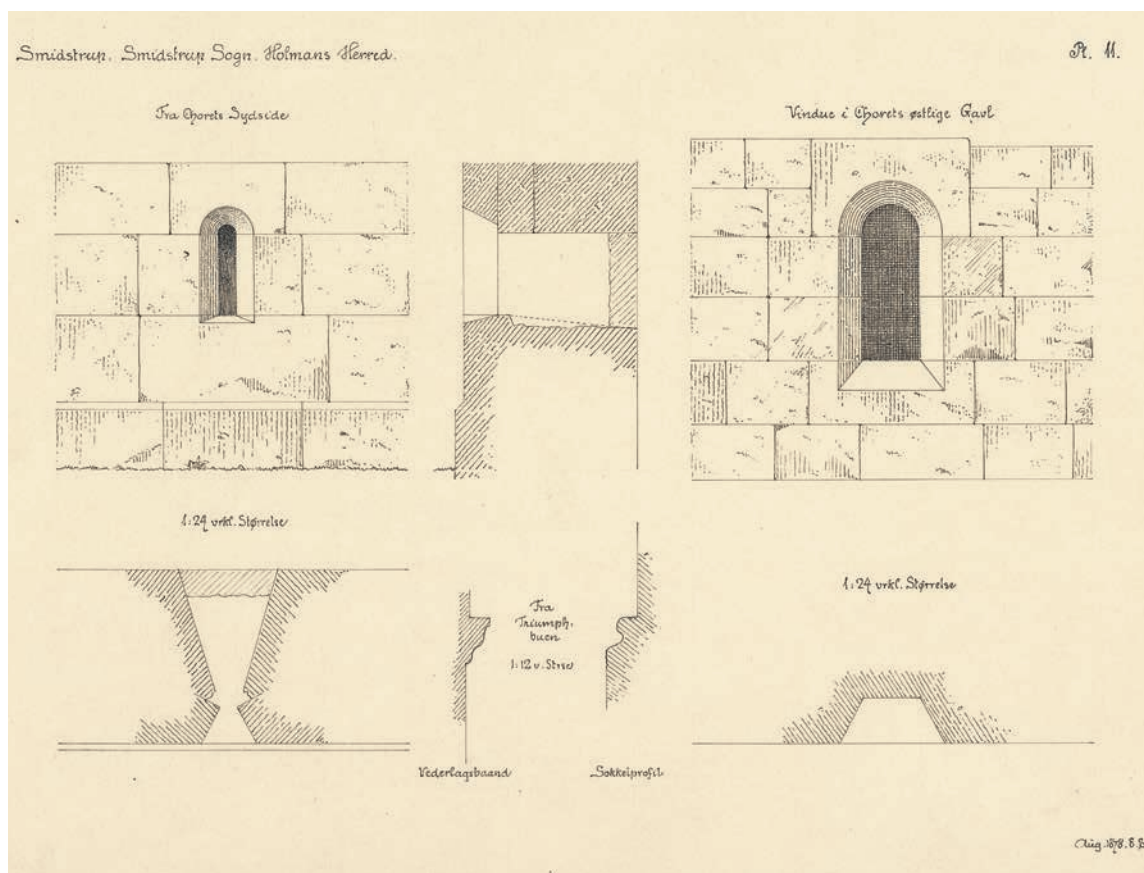

Fig. 16. Planer og opstalter af hagioskop i korets sydside (s. 4014) og †vindue i korets østmur (s. 4013). 1:50. Detaljer af korbuens. 1:25. Målt og tegnet af Erik Schiødte 1878. I NM – *Plans and elevations of hagioscope in the south side of the chancel and †window in the east side of the chancel. Details of the chancel arch.*

kave kvadre i kapellets vestmur hidrører fra korbuens, hvorfor den må være omgjort, enten før kapellet kom til eller samtidig med (jf. ndf.).

Kapellet (fig. 20) er, baseret på den kalkmalede udsmykning, rejst o. 1525-50 (s. 4031). Den anseelige tilbygning blev rejst østligt ved skibets sydside, således at østmuren flugter med skibets østmur (jf. fig. 5 og 121). Facaden er rejst af kvadre, mod vest ses, som nævnt, enkelte konkave kvadre. Øverste tredjedel af østmuren har dog større reparationer i både munkesten og små moderne sten. Bagmurene står nederst i rå kamp, den øvre del i munkesten i munkeforbandt. Forud for kapellets opførelse blev den østligste tredjedel af skibets sydmur nedtaget, hvorfor kapellets sydfacade hviler på sydmurens genanvendte skråkantsokkel.

Kapellet er i forbindelse med skibet ved en bred, rundbuet arkade (jf. fig. 47), mens en dør med kurvehanksbuet stik i sydmuren er fra 1876 (jf. fig. 38).⁴⁹

Rummet, der oplyses af et formentlig oprindeligt, men sekundært udvidet vindue i sydmuren over døren, overdækkes af et samtidigt krydshvælv. Kapperne samt halvstensribberne, der nederst står som kvartsten, hviler på forlæg i murene. Gavltrekanten, der 1867-69 er helt fornyet (jf. s. 4023), hæver sig over kapellet mod syd, og afsluttes øverst af en cirkulær glug.

Våbenhuset ud for den gamle syddør, der er bygget op ad kapellet (jf. fig. 7), må være den sidste senmiddelalderlige tilføjelse. Bygningen, der hviler på en syld, er opført i munkesten, men blev 1867-69 skalmuret i gule sten i normalformat (s.